

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ПУБЛІЦИСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1919)

Минуло майже сто років від часу написання Михайлом Грушевським своїх публіцистичних праць доби української революції. Змінилися часи, люди, політичні обставини, проте його статті 1917–1921 рр. і сьогодні є напрочуд актуальними. У пожежі, що сталася в січні 1918 р., коли більшовики обстріляли будинок ученого на Паньківській, 9, згоріли архіви, недописані праці, бібліотека та мистецька збірка історика. Це було щось куди більше, ніж культурні скарби. Михайло Сергійович так писав про це у статті «Кінець московської орієнтації», що увійшла до його знаменитої збірки «На порозі Нової України»: «Перше, що я вважаю пережитим і віджитим, таким, „що згоріло в моїм кабінеті”, се наша орієнтація на Московщину, на Росію, накидувана нам довго й уперто силоміць, і кінець кінцем, як то часто буває — справді присвоєна собі значною частиною українського громадянства»¹. Чи не згоріла так само й сьогодні в огні палаючих будинків на Донбасі наша орієнтація на радянсько-російські цінності, на добру волю росіян та їхніх правителів щодо вільного й незалежного розвитку української держави? Паралелі — більш ніж очевидні.

---

¹ *Грушевський М.* Твори: У 50 т. — Т. 4. — Кн. 1. — Серія «Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918))». — Львів: Світ, 2007. — С. 231.

*Геополітика й московська політична орієнтація.
Утвердження ментального українства*

Прихований страх перед агресивною поставою Москви супроти всіх колишніх суб'єктів комуністичної імперії тяжів над кожним українцем щохвилини, був навіть неусвідомленим страхом перед окупантом, який намагався своє хижацьке бажання привласнити чуже прикрити фарисейським твердженням про споконвічну дружбу «двох братніх народів», про спільне культурне коріння, спільну мову й культуру. І він стверджував це лише для того, щоб поширити цю спільність, потрактовану як однастайність і монолітну єдність, на увесь східноєвропейський простір.

Якнайнадійніше зберегти своє панування на підкореній території можливо лише тоді, коли жертва колоніальної політики Москви визнає себе у всьому ідентичною з росіянином, який своєю буде вважати російську культуру. Українське походження можна мати, це нікому не заборонено. Та часто-густо таке походження означало, що українець у більшості випадків з огляду на нівеляційну силу суспільного життя в Російській імперії ставав політичним росіянином, носієм цінностей, продукованих імперською нацією, цінностей російської національної ідеї. Тому М. Грушевський і вважав «визволення від „песього обов'язку” супроти Московщини надзвичайно важним і цінним»¹.

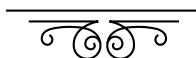
М. Грушевський, як відзначав свого часу голова Українського історичного товариства в США професор Любомир Винар², писав «На порозі Нової

---

¹ Там само. — С. 231.

² Винар Л. Збірка статей М. Грушевського «На порозі Нової України» (1918): історія видання // Винар Л. Михайло Грушевський:

РОЗДІЛ I

СТАТТІ ЗІ ЗБІРКИ «ВІЛЬНА УКРАЇНА»

Мих. Грушевський

Вільна Україна.

Статі з останніх днів =====

===== (березень — квітень 1917)

Статі сі друковали ся в часописи «Нова Рада», №№ 1—15, з 25 березня—15 квітня.

Видання друге.

Ціна 15 коп.

Київ, 1917.

Друкарня т-ва „П. Барський“, Хрещатик 40.

Обкладинка збірки «Вільна Україна» (Київ, 1917)

[ПРОМОВИ НА УКРАЇНСЬКІЙ МАНІФЕСТАЦІЇ У КИЄВІ 19 березня 1917 р.]

Промова біля Київської міської Думи

Народові українському, визволеному, на вільній українській землі привіт і поклін!

Товарищі, браття-українці! Впали з нас кайдани, наложені царською деспотією, ми можемо наново піднести прапор наших великих предків. Сімдесят літ тому тут, у Києві, найкращі сини нашого народу — Шевченко, Костомаров, Куліш і інші — постановили добиватися визволення України з московської корми, перетворення її в свободну республіку, зв'язану федеративним зв'язком з іншими слов'янськими народами. Лютими карами, в'язницею, засланнями, заборонами відповіло на се московське правительство. Під тяжкими заборонами тримало воно навіть наше слово. Тільки тепер впали всі обмеження, заведені ним. Україна вступає як свободний член в свободну спілку народів Російської Федеративної Республіки. Минули часи, коли приходилося робити великі труди для якоїсь полегшії від тої неволі, в яку узято наш край. Тепер можемо самі становити о собі, будувати нашу вільну, автономну Україну. Перед лицем найкращого сина нашого народу, невмирущого генія нашого сло-

ва, великого пророка нашого визволення присягнім в сю велику хвилю всі як один муж: одностайно і однодушно всім стати на велике діло і не спочити, і рук не спустити, доки не збудуємо тої автономної, вільної України.

Присягайте, браття, перед лицем народу нашого постояти за неї вірно і щиро. Амінь!

Промова з балкона Київської міської Думи з привітним словом до Києва

Славному місту Києву, одвічній столиці української землі, її великому серцю, що разом з народом боліло його горем і раділо його радістю, що розливало кров енергії й хотіння по всьому його тілу — мій привіт!

Нове життя починається для нього. Злетіли з нього всі лихі хвороби, всі паразити, що обсіли його в часі упадку й неволі. Нехай іде воно знову в головах походу українського народу до долі і волі, нехай кермує воно ним в свідомості його великих завдань, нехай буде його головою, його мозком, — столичне місто вільної, автономної України, нехай нинішнє велике свято свободи [буде] добрим початком тому!

Промова на українському вічі на Софійській площі

Товариші, браття!

Двісті сімдесятий рік настав від великого повстання Богдана, коли український народ піднявся здобувати собі потоптані права, будувати свою державу, своє народовластя. Лукаве московське правительство, котрому в опіку передало свою свободу українське

громадянство з великим гетьманом, приборкало вільний український народ і тільки тепер він може вернутися до свободної політичної роботи на своїй землі, до здійснення тих завдань, що присвічували нашим предкам з-перед 270 літ: утвердити українське народовластя і державне право України в спілці з іншими народами Східної Європи, в Федеративній Республіці Російській. Під сими прапорами автономної демократичної України в Федерації Російській прийшли ви сюди. Під сими стягами, однодушно і одноставно, всі верстви і круги українського народу ходім на велике діло — будувати волю і долю українського народу!

Слава вільній, автономній Україні в Федеративній Республіці Російській.

ВЕЛИКА ХВИЛЯ

Велика хвиля настала! Впали з України кайдани, в котрі прибрала її лукава політика Московського царства, коли визволений великими зусиллями український народ передав в його опіку свою новоздобуту свободу!

Як тільки виявилася дійсна основа московської політики — її заміри трактувати українців не як вільних співників, а простих підданців московського царя, власність Московського царства, українське громадянство, його політичні провідники голосно і рішучо запротестували против сього. Вже через чотири роки по підданні цареві маніфестом 1658 року вони проголосили своє піддання за уневажене, свій зв'язок з

ЯКОЇ МИ ХОЧЕМО АВТОНОМІЇ І ФЕДЕРАЦІЇ

Чого хочуть українці

Українці в політичній справі хочуть: утворити широку національно-територіальну автономію України в складі Федеративної Російської Республіки. Що значать ці слова і який устрій означається ними? Се треба знать ясно, щоб бути свідомим того, до чого ми всі тепер ідемо, і відповісти докладно всякому, хто запитає, чого українці хочуть і до чого простують. В сій книжечці я хочу се об'яснити коротко і ясно, самими простими і зрозумілими словами. А хто схоче про що-небудь прочитати ще подрібніше і ширше, на те будуть інші брошури, і книги про се будуть виходити.

І так буду перебирати по ряду: що таке автономія, які бувають автономії і якої хочуть собі автономії українці, в яких відносинах автономна Україна має стояти до Російської Республіки, і яка повинна бути та республіка під мислі українцям.

Що таке автономія

Автономія — грецьке слово, по-нашому б сказати самозаконність (авто — номія, номос — закон), се зна-

країни такої, щоб там була їх більшість. В такому от становищі особливо жиди¹. Тому найбільше з їх сторони підноситься думка, що національно-територіальна автономія все-таки не задовольняє національних домагань, а краще б триматися національної автономії нетериторіальної (або екстериторіальної). Себто, щоб права самопорядкування мали люди, горожани з різних країв держави, які признаються до якоїсь національності і вписуються на листі (список) сеї національності: щоб їм вільно було мати свій сойм, свій скарб, куди б ішла певна частина податків, які вони платять, і з тих грошей вони могли б обслуговувати свої культурні потреби — содержувати школи, театри, музеї, шпитали і т. ін.

Та все се, по-перше, доволі складна річ, бо поруч того прийдеться організувати самопорядкування територіальне (такої проби ще не зроблено, як воно буде), по-друге, таке національне самопорядкування може полагоджувати тільки деякі справи (власне культурні, тому й автономія така зветься культурною). Тому до такої організації прийдеться звертатися для заспокоєння потреб національностей розпорощених; там же, де якась національність має свою ясно означену територію з виразною своєю більшістю, там національні потреби сеї народності заспокоюються національно-територіальною автономією, а потреби національних меншостей забезпечуються певними постановами, які зіставляють їм представництво в автономних установах і різні права на задоволення їх культурно-національних домагань².

---

¹ Слово «жид» в українській мові вживається без образи!

² Про се тут ширше нема місця писати, подивіться в брошурі «Вільна Україна».

НА ПОРОЗІ НОВОЇ УКРАЇНИ: ГАДКИ І МРІЇ

На порозі Нової України

Кондорсе написав свою славну книжку, виливаючи свої гадки-мрії про безконечні удіпшення людського життя, під час революційного терору, ховаючи своє життя від смерті, на котру був засуджений. Пишучи ці стрічки, я відчуваю щось подібне до того, що мусив відчувати сей палкий ентузіаст. Не тому, що під дверима моєї кімнати стоїть вартовий, стережучи моєї голови, а під вікнами другий, а тому, що той великий розрух і внутрішня усобиця, яку переживаємо, становить не менше глибокий контраст до тих ясних перспектив, до котрих силкується злетіти мій дух, ніж та обстановка, в якій списував свої мрії старий французький ідеаліст.

Я задумував сю книжку в ясних хвилях-інтервалах, які траплялись під час торішнього українського визвольного руху, коли український небозвід не був ще так захмарений, як се стало з кінцем року. Я почав її писати, витримуючи той більш ясний тон, в яким уявлялись мені наші перспективи перед сим захмаренням. Та рукопись пропала, і я написав її наново. Написав, очевидно, інакше, ніж як вона писалась тоді — в більш різких і менш лагідних тонах, бо до старих настроїв повороту не було. Ся різкість, може, й вразить декого,

РОЗДІЛ I. СТАТТІ ЗІ ЗБІРКИ «ВІЛЬНА УКРАЇНА»

[Промови на українській маніфестації у Києві 19 березня 1917 р.]

Друкується за: *Грушевський М.* Українська маніфестація в Києві. — Нова рада. — 1917. — 25 березня. — № 1. — С. 2–3.

Велика хвиля

Друкується за: *Грушевський М.* Велика хвиля // Вільна Україна / *М. Грушевський.* — К., 1917. — С. 3–4.

З старого і нового

Друкується за: *Грушевський М.* Нова рада. — 1917. — 28 березня. — № 2. — С. 1. Підпис: *М. Грушевський.*

На Всеукраїнський з'їзд!

Друкується за: *Грушевський М.* Нова рада / *М. Грушевський.* — 1917. — 29 березня. — № 3. — С. 1. Підпис: *М. Грушевський.*

Повороту нема

Друкується за: *Грушевський М.* Повороту нема // Вільна Україна / *М. Грушевський.* — К., 1917. — С. 5–7.

Від слова до діла!

Друкується за: *Грушевський М.* Від слова до діла! // Вільна Україна / *М. Грушевський.* — К., 1917. — С. 7–10.

Народностям України

Друкується за: *Грушевський М.* Народностям України // Вільна Україна / *М. Грушевський.* — К., 1917. — С. 10–12.

По Українським національним з'їзді, 6–8 квітня

Друкується за збіркою: *Грушевський М.* По Українським національним з'їзді, 6–8 квітня // Вільна Україна / *М. Грушевський.* — К., 1917. — С. 14–16.

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

На обкладинці:

Михайло Грушевський. [Київ, 1918 р.]. Фотограф С. Д. Аршеневський. За рідкісним виданням зі збірки Історико-меморіального музею Михайла Грушевського: Універсальний журнал. — Київ, 1918. — Ч. 1. Жовтень. Оригінал фотографії зберігається в колекції Сергія Білоконя.

На передньому та задньому фронтонах:

Українська маніфестація на Софійському майдані в Києві. 19 березня 1917 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. —
Од. зб. 0–183056.

На фронтиспісі:

Михайло Грушевський. [Львів, 1898 р.].
Зі збірки Історико-меморіального музею
Михайла Грушевського (МПК KB–51740).

С. 44:

Обкладинка збірки «Вільна Україна» (Київ, 1917).

С. 220:

Обкладинка брошури «Якої ми хочемо автономії і федерації» (Київ, 1917).

С. 289:

Обкладинка першого видання брошури «Українська Центральна Рада й її Універсали: Перший і Другий» (Київ, 1917).

С. 324:

Обкладинка брошури «Україна і Росія. Переговори в справі нового ладу (липень-серпень 1917 р.)» (Київ, 1917).

С. 466–467:

Іл. 1. Михайло Грушевський (сидить перший праворуч) з батьками, братами Захарієм і Федором, сестрою Ганною. [Ставрополь. 1876 р.].

Л. 2. Михайло Грушевський (сидить перший ліворуч) з родиною на власному «хутірці» в селі Криворівня на Гуцульщині. 16 серпня 1912 р.

Лл. 9. Михайло Грушевський з членами Центральної Ради та українськими вояками під час 8-ї сесії УЦР. Київ. Софійський майдан. Грудень 1917 р.

